

Pertti Anttonen: Kertomus piispa Henrikistä historian -ja kulttuurintutkimuksen valossa

Esitelmöitsijä on antanut Köyliö- seuran käyttöön oheisen lyhenteen Köyliössä 5.10.2002 Lalli-seminaarissa pitämästään esitelmästä ja sallinut myös sen internettiin laiton. Dosentti Pertti Anttonen esitys oli melko tieteellinen ja vaatii lukijalta aikaa paneutua sen sanoman ymmärtämiseen. Tuo aika kannattaa lukemiseen varata.

Pertti Anttonen

Dosentti, folkloristiikka, Helsinki

Kertomus piispa Henrikin surmasta Köyliönjärven jäällä 1100-luvun puolenvälin tienoilla on yksi Suomen historian ja historiankirjoituksen kestoaiheita. Se on tuskin minkään mittapuun mukaan merkittävin Suomen historian tapahtuma, mutta lähes kaikissa Suomen historian ja erityisesti kirkkohistorian yleiskuvauksissa se mainitaan. Sitä on myös näyttävästi käsitelty viime vuosien aikana ilmestyneessä, erityisesti keskiajan historiaan suuntautuneessa tutkimuskirjallisuudessa (ks. esim. Lehtonen 1999, Kallioinen 2001, Katajala 2002).

Historiantutkimuksen lisäksi kertomus piispa Henrikin surmasta ja hänen Lalli-nimisestä surmaajastaan on inspiroinut mm. taiteen tekijöitä (esimerkiksi teatterin ja kuvataiteen alalla), humoristeja, kulttuurimatkailijoita, katolisia ja ekumeenisia pyhiinvaeltajia, sekä Köyliössä paikallisidentiteetin ja historiakuvan rakentajia.

Se että kertomus piispa Henrikin surmasta "elää" eli on tulkintojen, selitysten ja kommenttien kohde vielä lähes 900 vuotta kerrottavien tapahtumien jälkeenkin on varsin hämmästyttävää. Hämmästyttävää siinä on ensinnäkin kuluneen ajan pituus, mutta myös se, että kertomuksen suosio jatkuu riippumatta siitä, ettei yhtään todistusarvoltaan kiistatonta dokumenttia itse surmatyöstä ole olemassa. Mutta kenties suosio johtuukin juuri tästä; kertomus on arvoitus joka kutsuu ja houkuttelee selitysyriytyksiin, yhtä lailla vakaviin kuin humoristisiin.

Samalla tulkinnat ja selitykset pyrkivät kuvaamaan ja määrittämään Suomea. Koska kertomuksen tapahtumat ajoittuvat historiallisen ajan alkuun nykyisen Suomen alueella, ne määrittävät Suomen alkupisteeksi. Köyliön kunta mainostaakin itseään ilmoittamalla nettisivuillaan ja turistiesitteissään, että "Suomen kirjoitettu historia alkaa Köyliöstä", tarkoittaen juuri kertomuksessa kuvattavia tapahtumia.

Olen aiemmin kirjoittanut (Anttonen 1997: 4-5), ettei edustamani kulttuurintutkimuksen kannalta ole olennaisinta se, onko kerrottu surmatyö todella tapahtunut vai ei, vaan se, minkälainen historia kertomukselle on muodostunut erilaisten tulkintojen, selitysten, diskurssien ja institutionalisoitujen käytäntöjen puitteissa. Haluan täsmentää tätä lähtökohtaa toteamalla, että kertomuksen tulkinta itse asiassa vaatii kannan ottamista kerrottavien tapahtumien historiallisuuteen tai ainakin niiden todennäköisyyteen.

Tämä onkin esitykseni keskeinen aihe. Voimme hyvin kuvata eri toiminta-areenoilla tapahtunutta tulkintojen tekemistä ns. ulkoapäin ottamatta itse kantaa kertomuksessa esitettyjen tapahtumien todellisuuspohjaan. Mutta tulkintojen tekijä tekee väistämättä valintoja sen suhteen, mikä osa kertomuksesta on milläkin tavalla historiallisesti todennäköinen. Näin huomaan itsekin tehneeni, ja tarkoitukseni on tässä esityksessä valaista myös omia lähtökohtiani ja argumenttejani eikä vain tehdä havaintoja muiden tulkinnoista ja selityksistä.

Tästä syystä en kysy vain, minkälainen historia kertomuksella piispa Henrikin surmasta on ollut näiden lähes 900 vuoden aikana, kuka on tehnyt minkälaisia tulkintoja siitä, ja miksi kertomus elää edelleen. Kysyn myös: miksi piispa Henrik surmattiin ja mihin todisteisiin vastaus perustuu.

Kirjallisuus:

Anttonen, Pertti J. 1997. Transformations of a Murder Narrative: A Case in the Politics of History and Heroization. *Norveg. Tidsskrift for folkloristikk. Årgang 40. Nr. 2/1997: 3-28.* (Oslo: Novus forlag).

Kallioinen, Mika 2001. Kirkon ja kruunun välissä. Suomalaiset ja keskiaika. Helsinki: Kleio, Edita.

Katajala, Kimmo 2002. Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n. 1150-1800). Historiallisia tutkimuksia 212. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lehtonen, Tuomas M.S. 1999. Suomi ennen Suomea. Raja-alueen kiinnittyminen eurooppalaiseen kulttuuripiiriin. Teoksessa: Suomi, outo pohjoinen maa? Näkökulmia Euroopan äänen historiaan ja kulttuuriin. Toim. Tuomas M.S. Lehtonen. Porvoo: PS-kustannus. **Pertti Anttonen: Kertomus piispa Henrikistä historian -ja kulttuurintutkimuksen valossa**

Esitelmöitsijä on antanut Köyliö- seuran käyttöön oheisen lyhenteen Köyliössä 5.10.2002 Lalli-seminaarissa pitämästään esitelmästä ja sallinut myös sen internettiin laiton. Dosentti Pertti Anttonen esitys oli melko tieteellinen ja vaatii lukijalta aikaa paneutua sen sanoman ymmärtämiseen. Tuo aika kannattaa lukemiseen varata.

Pertti Anttonen

Dosentti, folkloristiikka, Helsinki

Kertomus piispa Henrikin surmasta Köyliönjärven jäällä 1100-luvun puolenvälin tienoilla on yksi Suomen historian ja historiankirjoituksen kestoaiheita. Se on tuskin minkään mittapuun mukaan merkittävin Suomen historian tapahtuma, mutta lähes kaikissa Suomen historian ja erityisesti kirkkohistorian yleiskuvauksissa se mainitaan. Sitä on myös näyttävästi käsitelty viime vuosien aikana ilmestyneessä, erityisesti keskiajan historiaan suuntautuneessa tutkimuskirjallisuudessa (ks. esim. Lehtonen 1999, Kallioinen 2001, Katajala 2002).

Historiantutkimuksen lisäksi kertomus piispa Henrikin surmasta ja hänen Lalli-nimisestä surmaajastaan on inspiroinut mm. taiteen tekijöitä (esimerkiksi teatterin ja kuvataiteen alalla), humoristeja, kulttuurimatkailijoita, katolisia ja ekumeenisiä pyhiinvaeltajia, sekä Köyliössä paikallisidentiteetin ja historiakuvan rakentajia.

Se että kertomus piispa Henrikin surmasta "elää" eli on tulkintojen, selitysten ja kommenttien kohde vielä lähes 900 vuotta kerrottavien tapahtumien jälkeenkin on varsin hämmästyttävää. Hämmästyttävää siinä on ensinnäkin kuluneen ajan pituus, mutta myös se, että kertomuksen suosio jatkuu riippumatta siitä, ettei yhtään todistusarvoltaan kiistatonta dokumenttia itse surmatyöstä ole olemassa. Mutta kenties suosio johtuukin juuri tästä; kertomus on arvoitus joka kutsuu ja houkuttelee selitysrityksiin, yhtä lailla vakaviin kuin humoristisiin.

Samalla tulkinnat ja selitykset pyrkivät kuvaamaan ja määrittämään Suomea. Koska kertomuksen tapahtumat ajoittuvat historiallisen ajan alkuun nykyisen Suomen alueella, ne määrittyvät Suomen alkupisteeksi. Köyliön kunta mainostaakin itseään ilmoittamalla nettisivuillaan ja turistiesitteissään, että "Suomen kirjoitettu historia alkaa Köyliöstä", tarkoittaen juuri kertomuksessa kuvattavia tapahtumia.

Olen aiemmin kirjoittanut (Anttonen 1997: 4-5), ettei edustamani kulttuurintutkimuksen kannalta ole olennaisinta se, onko kerrottu surmatyö todella tapahtunut vai ei, vaan se, minkälainen historia kertomukselle on muodostunut erilaisten tulkintojen, selitysten, diskurssien ja institutionalisoitujen käytäntöjen puitteissa. Haluan täsmentää tätä lähtökohtaa toteamalla, että kertomuksen tulkinta itse asiassa vaatii kannan ottamista kerrottavien tapahtumien historiallisuuteen tai ainakin niiden todennäköisyyteen.

Tämä onkin esitykseni keskeinen aihe. Voimme hyvin kuvata eri toiminta-areenoilla tapahtunutta tulkintojen tekemistä ns. ulkoapäin ottamatta itse kantaa kertomuksessa esitettyjen tapahtumien todellisuuspohjaan. Mutta tulkintojen tekijä tekee väistämättä valintoja sen suhteen, mikä osa kertomuksesta on milläkin tavalla historiallisesti todennäköinen. Näin huomaan itsekin tehneeni, ja tarkoitukseni on tässä esityksessä valaista myös omia lähtökohtiani ja argumenttejani eikä vain tehdä havaintoja muiden tulkinnoista ja selityksistä.

Tästä syystä en kysy vain, minkälainen historia kertomuksella piispa Henrikin surmasta on ollut näiden lähes 900 vuoden aikana, kuka on tehnyt minkälaisia tulkintoja siitä, ja miksi kertomus elää edelleen. Kysyn myös: miksi piispa Henrik surmattiin ja mihin todisteisiin vastaus perustuu.

Kirjallisuus:

Anttonen, Pertti J. 1997. Transformations of a Murder Narrative: A Case in the Politics of History and Heroization. *Norveg. Tidsskrift for folkloristikk*. Årgang 40. Nr. 2/1997: 3-28. (Oslo: Novus forlag).

Kallioinen, Mika 2001. Kirkon ja kruunun välissä. Suomalaiset ja keskiaika. Helsinki: Kleio, Edita.

Katajala, Kimmo 2002. Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n. 1150-1800). Historiallisia tutkimuksia 212. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lehtonen, Tuomas M.S. 1999. Suomi ennen Suomea. Raja-alueen kiinnittyminen eurooppalaiseen kulttuuripiiriin. Teoksessa: Suomi, outo pohjoinen maa? Näkökulmia Euroopan äärien historiaan ja kulttuuriin. Toim. Tuomas M.S. Lehtonen. Porvoo: PS-kustannus.